

АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

**ПРАВОВА СИСТЕМА
УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ, СТАН
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**4
ТОМ**

**ПРОВОА СИСТЕМА УКРАЇНИ:
ІСТОРІА, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

У п'яти томах

4 том

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ЕКОЛОГІЧНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО
ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА**

*За загальною редакцією академіка-секретаря
відділення екологічного, господарського
та аграрного права АПрН України,
академіка НАН України та АПрН України
Ю. С. Шемшученка*

ББК 67.9 (4 УКР)

П 68

Редакційна колегія 4-го тому:

- Ю. С. ШЕМШУЧЕНКО** (*голова редколегії*)
академік-секретар відділення екологічного,
господарського та аграрного права АПрН України,
академік НАН України та АПрН України;
- О. О. ПОГРІВНИЙ** (*відповідальний секретар*)
академік АПрН України;
- А. П. ГЕТЬМАН**
академік АПрН України;
- В. К. МАМУТОВ**
академік НАН України та АПрН України;
- В. І. СЕМЧИК**
член-кореспондент НАН України,
академік АПрН України

Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х. : Право, 2008.

ISBN 978-966-458-089-9

Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 480 с.

ISBN 978-966-458-093-6

У виданні розкривається зміст аграрного та земельного права в правовій системі України, висвітлюються питання екологічного права, досліджуються актуальні проблеми розвитку господарського права у правовій системі України. Наведено порівняльно-правовий аналіз нормативно-правових актів вітчизняного законодавства та відповідних актів законодавства країн ЄС. Матеріали дослідження надані з урахуванням перспектив інноваційного розвитку економічних відносин в Україні.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, практичних працівників, читачів, які цікавляться проблемами екологічного, земельного, аграрного та господарського права.

ББК 67.9 (4 УКР)

ISBN 978-966-458-093-6 (т. 4)
ISBN 978-966-458-089-9

© Академія правових наук
України, 2008

© «Право», 2008

Зміст

Передмова.....	7
----------------	---

Розділ 1. АГРАРНЕ ТА ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

1.1. Історія розвитку аграрного та земельного права України... 9	
1.2. Перспективи розвитку аграрного права	47
1.3. Стан розвитку земельного права	64
1.4. Перспективи розвитку земельного законодавства України	86
1.5. Стан та перспективи розвитку кооперативного права.....	126

Розділ 2. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

2.1. До історії розвитку українського екологічного законодавства	152
2.2. Проблеми кодифікації екологічного законодавства в сучасних умовах	161
2.3. Становлення та розвиток інституту екологічних прав людини у законодавстві України	185
2.4. Проблеми організаційно-правового забезпечення екологічної безпеки України	220
2.4.1. Шляхи вдосконалення екологічного законодавства України в контексті його адаптації до права Європейського Союзу	220
2.4.2. Економічний механізм природокористування та охорони довкілля.....	223
2.4.3. Інституційне забезпечення державного управління у сфері охорони довкілля.....	226
2.4.4. Участь громадськості в охороні довкілля	234
2.5. Всесвітній договір про екологічну безпеку Землі як системоутворюючий акт міжнародного екологічного права....	236
2.6. Проблеми розвитку системи космічного права	243
2.7. Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації	260

Розділ 3. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

3.1. Господарське право як галузь національного законодавства.....	273
---	-----

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ :

Передмова

Ю. С. ШЕМШУЧЕНКО — д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та АПрН України.

Розділ 1

- В. І. СЕМЧИК** — д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. НАН України, акад. АПрН України (підрозд. 1.1; підрозд. 1.5 — у співавт. з О. О. Погрібним),
- О. О. ПОГРІБНИЙ** — д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України (підрозд. 1.2; підрозд. 1.5 — у співавт. з В. І. Семчицом),
- М. В. ШУЛЬГА** — д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН України (підрозд. 1.3),
- П. Ф. КУЛИНИЧ** — канд. юрид. наук, ст. наук. співроб. (підрозд. 1.4).

Розділ 2

- Ю. С. ШЕМШУЧЕНКО** — д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та АПрН України (підрозд. 2.1, 2.5),
- В. І. АНДРЕЙЦЕВ** — д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України (підрозд. 2.2),
- А. П. ГЕТЬМАН** — д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України (підрозд. 2.3, 2.7),
- Н. Р. МАЛИШЕВА** — д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України (підрозд. 2.4, 2.6).

Розділ 3

- Г. Л. ЗНАМЕНСЬКИЙ** — д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН України (підрозд. 3.1),
- Д. В. ЗАДИХАЙЛО** — канд. юрид. наук, доц. (підрозд. 3.2, 3.4),
- В. К. МАМУТОВ** — д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України та АПрН України (підрозд. 3.3),
- О. Д. КРУПЧАН** — канд. юрид. наук, доц., чл.-кор. АПрН України (підрозд. 3.5),
- В. С. ЩЕРБИНА** — д-р юрид. наук, проф., чл.-кор. АПрН України (підрозд. 3.6),
- А. Г. БОБКОВА** — д-р юрид. наук, проф. (підрозд. 3.7).

2.7 | ТЕРМІНОЛОГІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УНІФІКАЦІЇ

Проблема «мови закону», «нормативного вираження», «ясного законодавства» тривалий час була і продовжує залишатися в полі зору вчених-правознавців, практикуючих юристів, нормопроектувальників та широкого загалу громадськості, яка на собі дуже гостро відчуває вплив відповідних експресивних засобів, слів, стилю, форми виразу та суті правових норм. Це не випадково, оскільки особливістю мови закону є її офіційний характер. У законодавчому акті мовна форма є нормативною і формально закріпленою. Вона не може бути самостійно змінена, викладена іншими словами. Порядок слів, речень і частин тексту повинен залишатися незмінним. Мова законодавства є мовою суверенної влади, яка здійснює за її допомогою державне управління суспільством¹.

Французький вчений-правознавець Жан-Луї Бержель, досліджуючи значення слів для застосування та розуміння нормативних текстів, зазначав, що юридичні визначення є додатковими нормами права, котрі потребують інтерпретації і, кристалізуючи зміст термінів тексту, можуть спричинити ризик застигlosti права або гальмування його еволюції².

Нормативне вираження, застосування термінологічного апарата є надзвичайно актуальним для всіх без винятку галузей законодавства, оскільки становить складову частину процесу їх кодифікації та уніфікації. Для того щоб текст закону вважався ясным, він не тільки має бути легким для розуміння. Усі, хто його читатиме, повинні однаково розуміти його суть³.

Ще на початку 70-х років минулого століття при дослідженні компетенції органів управління колишнього СРСР

¹ Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990. – С. 18.

² Бержель, Ж.-Л. Про деякі засоби нормативного вираження : пер. з фр. / Жан-Луї Бержель // Нариси з нормотворення. Міжнародний досвід. Кн. II. – К., 2000. – С. 216.

³ Див.: Коссіньяк, Ж. Ясне законодавство : пер. з фр. / Жерар Коссіньяк // Нариси з нормотворення. Міжнародний досвід. Кн. I. – К., 2000. – С. 53.

Б. Лазарев писав: «Законодавство, охоплюючи своїми поняттями різні види управлінської діяльності, часто використовує для характеристики управлінських функцій термінологію, лише зовнішньо схожу на термінологію науки управління. Таку невідповідність термінів, по-перше, необхідно враховувати, щоб уникнути помилок при тлумаченні правових норм, а по-друге, спробувати, де це можливо, усунути в ході нормотворчої діяльності»¹.

На думку Б. Лазарева, треба добитися однозначності кожного терміна в законодавстві, прагнучи до мінімально необхідного числа термінів, але не доводячи, зрозуміло, справу до втрати тих нюансів, що необхідні для практики державного управління. Термінологія повинна бути по можливості стандартизована. Це сприяло б правильному тлумаченню правових норм, що встановлюють компетенцію органів управління, а в майбутньому допомогло б механізувати й автоматизувати роботу з обліку, систематизації та кодифікації правових норм щодо компетенції органів².

На сучасному етапі правотворчості та правозастосування зазначена проблема набула нового забарвлення, оскільки пов'язана з появою значної кількості невідомих у минулому сфер суспільних відносин, які вимагають відповідного механізму правового регулювання. Зокрема, як вважає Ю. Тодика, мова і стиль конституційного тексту мають відповідати певним вимогам. Мові конституційного права, як жодній іншій галузі, особливо повинні бути притаманні ясність, чіткість і доступність. Оскільки учасники конституційно-правового спілкування у більшій частині є пересічними громадянами, які не мають належної правової освіти, то мова конституційного права має бути не тільки професійно точною, а й доступною, сполучати в собі загальнозживану і необхідну професійну лексику³.

Важливого значення набуває мова закону і для наук кримінально-правового циклу. На думку М. Панова, кожна з наук кримінального спрямування (кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче право, кри-

¹ Лазарев, Б. М. Компетенция органов управления / Б. М. Лазарев. – М., 1972. – С. 68.

² Там само. – С. 72.

³ Тодика, Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики / Ю. М. Тодика. – Х., 2000. – С. 37.

міналістика, кримінологія та ін.), досліджуючи різні аспекти проблеми боротьби зі злочинністю, має в той же час свій самостійний та відокремлений предмет і становить систему знань про явища і закономірності об'єктивного світу. Логічною формою закріплення цих явищ є система понять, які розробляються відповідними науками. Тому будь-яка з даних наук має притаманний їй понятійний апарат, який відповідає її предметному змісту, що історично склався. Отже, розробка системи понять, з'ясування їх відносної відокремленості і водночас інтегративних зв'язків із суміжними галузями знань — найважливіші завдання кожної науки кримінально-правового циклу¹.

Не менш актуальною є проблема нормативного вираження для кримінологічних аспектів теорії детінізації економіки. Щоб встановити різноманітний причинно-мотиваційний потенціал з урахуванням специфіки технологічних особливостей сучасних тіньових в тому числі і криміногенних процесів у розрізі кожного окремого джерела тіньової економіки, необхідне науково виважене теоретико-методологічне визначення не тільки понятійного апарату, який повинен ураховувати теоретичні основи і принципи юридичної техніки, а й термінологічного апарату, потрібного для врахування вітчизняного і світового досвіду розробки проблем, пов'язаних із пізнанням і протидією феномену «тіньова економіка», необхідне відображення діалектичної природи і ключових аспектів визначених у ньому явищ. Такий апарат має бути об'єктивізованим і придатним виконувати функції уніфікованого понятійного апарату².

Питання термінології постійно виникають у криміналістичних наукових дослідженнях. На думку В. Радецької, значний обсяг знань як природничо-технічних, так і гуманітарних, репрезентується в криміналістиці за рахунок визначень, понять і термінів, втілюється у нових теоріях, концепціях, наукових дослідженнях. Поняття інших наук у контексті криміналістики потребують не тільки нової

¹ Панов, Н. И. Понятийные аппараты наук криминального цикла: соотношение и взаимосвязь / Н. И. Панов // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 57.

² Див.: Попович, В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки / В. М. Попович. – Ірпінь, 2001. – С. 99–100.

оцінки за критеріями криміналістичної науки, а й мовного осмислення. Для того щоб поняття було правильно і чітко названим, необхідно вирішити проблему добору словотворчих засобів з числа близьких за значенням слів, уникаючи багатоваріантності, враховуючи мотивацію спеціального поняття. Довільний процес введення нового терміна в криміналістиці призводить до різнобою у назвах криміналістичних понять, тому актуальною є проблема кодифікації термінів і встановлення єдиних формувань¹.

Слід наголосити на тому, що конструювання та правильне визначення термінологічного апарату, створення адекватної потребам регулювання суспільних відносин мови закону є нагальними не тільки для юридичної науки. Ця проблема була і залишається у полі зору вчених й інших галузей науки. Зокрема, автори монографічного дослідження «Управління, інформація, інтелект» зауважують, що в сучасному пізнанні відбуваються своєрідне «змагання», специфікація і сукупність знань, що розуміється в окресленому вище діалектичному сенсі. Кожна із сторін у цьому «змаганні» має свої «плюси» і «мінуси». Як же знайти правильний шлях дослідження між непродуктивним переспрощенням і перускладненням реальних явищ, що межують з містикою непізнаваності? На думку авторів наведеного дослідження, створюючи різноманітні наукові мови описання тих чи інших сфер реальності, слід турбуватися не просто про їх взаємну перекладність, а й про таку ієрархію процедури перекладу, яка б сходилася до «єдиної мови» в аристотелівському розумінні, що має силу наукового ідеалу².

Зазначена позиція, яка є відображенням філософсько-методологічної проблеми мови науки, безпосередньо перегукується з висновками, яких дійшли учасники «круглого столу», присвяченого дослідженню проблем конфлікту закону і правової реформи, що проводився Інститутом держави і права Російської академії наук.

Так, на думку В. Казимирчука, негативні процеси, які відбуваються в суспільстві, обумовлені соціальною недо-

¹ Радецька, В. Я. Мова науки криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Я. Радецька. – К., 2002. – С.1.

² Управление, информация, интеллект / под ред. А. И. Берга. – М., 1976. – С. 51.

сконалістю закону і передусім ігноруванням наукової технології закону¹. Як вважає Р. Халфіна, сучасні закони становлять величезну неприборкану масу, задовгі тексти, задовгі словники, які передують нормативній частині закону та основним поняттям. Там важко знайти норму права, її елементи — те, що забезпечує дієвість акта. Замість норм права — побажання, закликання².

Мова екологічного законодавства, значення нормативних визначень і термінів, що в ньому застосовуються, є надзвичайно актуальними. Перш за все вони є засобом визначення об'єктів правового регулювання, цілей реалізації норм законодавства, що регулює відповідне коло суспільних відносин. Крім того, терміни, які використовуються в екологічному праві і водночас є одним з елементів юридичної техніки, являють собою необхідний інструментарій розробки і прийняття Екологічного кодексу України.

На думку М. Бринчука, в екологічному праві відповідні поняття є засобом вираження цілей екологічно коректної поведінки, досягнення яких мають прагнути їх адресати. Дослідження цього питання є необхідним для того, щоб говорити однією мовою, адекватно розуміти один одного³. Не випадково в юридичній літературі зазначається, що одна з причин низької ефективності екологічного законодавства — якість тексту нормативно-правового акта. Результативність правового регулювання залежить від того, наскільки точними, логічно пов'язаними та послідовними є юридичні формулювання, а також наскільки однаковим є застосування юридичних понять і термінів⁴.

У зв'язку з наведеним не можна залишати осторонь проблему введення у термінологічний обіг нових понять і визначень. Як зауважив відомий російський вчений-правознавець О. Колбасов, сьогодні відбуваються важкі пошуки необхідних слів, що якнайкраще виражають сутність правових категорій

¹ Конфликт закона и правовая реформа : «круглый стол» в ИГП РАН // Государство и право. — 1997. — № 12. — С. 12.

² Там само. — С. 23.

³ Бринчук, М. М. О понятийном аппарате экологического права / М. М. Бринчук // Государство и право. — 1998. — № 9. — С. 20.

⁴ Див.: Новикова, Е. В. Теоретические проблемы развития экологического законодательства в республике Казахстан / Е. В. Новикова. — М., 1999. — С. 41.

та явищ. «Термінологія, — пише О. Колбасов, — збагачується різноманітними шляхами: ідуть в історію застарілі терміни, покриті пилом століть, але раптом, виявивши свою життєздатність, конструюються нові, залучаються в обіг слова, запозичені з побутової, політичної чи наукової лексики. Іноді відомим термінам надається інше значення, відмінне від оригіналу. Одним словом, відбуваються свого роду термінологічні блукання, цілком зрозумілі і виправдані в процесі розвитку права. Проблема лише в тому, щоб не заблукати»¹. Це зауваження О. Колбасова є надзвичайно важливим і для сьогодення.

У науці екологічного права, а також в екологічному законодавстві взагалі, де значною мірою відображаються публічні інтереси, використання термінологічного апарату має бути ясным і доступним. Втім його аналіз засвідчує протилежне. В екологічному законодавстві застосовуються не тільки традиційні терміни, відомі широкому загалу громадськості, а й має місце нагромадження та застосування термінології, що позначає певні технічні прийоми і методи діяльності в галузі охорони довкілля, відомої лише незначному колу фахівців — екологів, біологів, зоологів, маркшейдерів, гідротехніків, лісничих і т. ін. Спробуємо в них визначитися.

У наш час термін «екологія» міцно закріпився у суспільній свідомості. Екологія стала одним з основних показників ставлення людини до життя, довкілля. Екологічна свідомість відбиває духовність суспільства, його «порозуміння» з природою, невід'ємною частиною якої є людина².

Уперше термін «екологія» було введено в науковий обіг у середині 60-х рр. XIX ст. німецьким зоологом Е. Геккелем. На його думку, екологія — це наука, що вивчає взаємовідносини організмів із довкіллям. Від того часу до кінця XX ст. поняття «екологія», «екосистема» міцно увійшли в науковий обіг. На думку вчених, екологія — це природне перехрестя для фахівців усіх напрямів: біологів, математиків, медиків, метеорологів та ін., для яких, як і для усіх

¹ Колбасов, О. С. Терминологические блуждания экологии / О. С. Колбасов // Государство и право. — 1999. — № 10. — С. 27.

² Див.: Плотникова, О. Еколого-правові норми в соціальних системах / О. Плотникова // Право України. — 1999. — № 1. — С. 70.

людей нашої планети, екологічні знання нині конче необхідні¹.

У сучасній науці екологія визначається як: 1) частина біології (біоекологія), що вивчає відносини організмів (особин, популяцій, біоценозів і т. ін.) між собою і навколишнім середовищем, включаючи екологію особин, популяцій і спільнот; 2) дисципліна, що вивчає загальні закони функціонування екосистем різного ієрархічного рівня (екосистема — будь-яка спільнота живих істот та її середовище проживання, з'єднані в єдине функціональне ціле, що виникає на основі взаємозалежностей і причинно-наслідкових зв'язків, що існують між окремими екологічними компонентами); 3) комплексна наука, що досліджує середовище проживання живих істот (включаючи людину); 4) галузь знань, що розглядає деяку сукупність предметів і явищ з точки зору суб'єкта чи об'єкта, який приймається за центральний у цій сукупності; 5) дослідження становища людини як виду і спільноти в екосфері планети, її зв'язків з екологічними системами і заходи впливу на них².

Серед традиційних термінів, що широко застосовуються в науці екологічного права та екологічному законодавстві, необхідно виділити: «природа», «навколишнє природне середовище» та його синонім «довкілля», а також «ландшафт», «тварини», «рослини», «ліси», «надра», «атмосфера», «заповідники», «національні природні парки», «водні ресурси» та ін.

Термін «природа» прийнято застосовувати в широкому і вузькому сенсі. У широкому розумінні — це вся різноманітність матерії, що рухається, включаючи і суспільство. У вузькому під «природою» розуміють ту частину різноманітного світу, яка оточує суспільство³. З терміном «природа» тісно пов'язане поняття «довкілля», яке тлумачиться як зовнішня природа, що оточує суспільство. На думку А. Галєєвої, довкілля при будь-якому аспекті розгляду

¹ Див.: Кормилицын, В. И. Основы экологии / В. И. Кормилицын, М. С. Цицкишвили, Я. И. Яламов. — М., 1997. — С. 5.

² Див.: Реймерс, Н. Ф. Природопользование : слов.-справ. / Н. Ф. Реймерс. — М., 1990. — С. 592.

³ Див.: Галєева, А. М. О понятийном аппарате теории взаимодействия общества и природы / А. М. Галєева // Вестн. Моск. ун-та. Сер. VIII, Философия. — 1970. — № 5. — С. 43.

не включає у свій зміст суспільство. Крім того, воно не обмежене просторово і наближається до поняття «природа» у вузькому сенсі слова¹.

Деякі терміни, що по суті збігаються з поняттям «довкілля» і на етапі їх становлення розглядалися як альтернативи останньому, не були сприйняті наукою, не виявили своєї життєздатності і на сьогодні не вживаються екологічним законодавством. Серед них такі: «ландшафтне середовище», «географічне середовище»² та ін.

Останнім часом в екологічному законодавстві та юридичних літературних джерелах широко застосовується термін (стійке словосполучення) «екологічна безпека». За своїм законодавчим визначенням екологічна безпека — це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Вихідні засади екологічної безпеки в Україні були сформульовані і проголошені у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., де виділено окремий розділ «Екологічна безпека». У ньому було передбачено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу та його молодого покоління.

Подальше підвищення екологічної безпеки намічено в Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, схваленої постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р., та постанові Верховної Ради України «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р.

Теоретичні засади формування та розвитку правового регулювання екологічної безпеки в Україні були започатковані В. Андрейцевим. Його перу належать дослідження положень конституційно-правового забезпечення права

¹ Галеева, А. М. О понятийном аппарате теории взаимодействия общества и природы / А. М. Галеева // Вестн. Моск. ун-та. Сер. VIII, Философия. — 1970. — № 5. — С. 46.

² Див.: Ефремов, Ю. К. Ландшафтная среда и географическая среда / Ю. К. Ефремов // Природа и общество. — М., 1968.

громадян на екологічну безпеку¹, формування об'єктного складу права екологічної безпеки², превентивних гарантій реалізації та захисту права громадян на екологічну безпеку³. Як вважає В. Андрейцев, категорія «екологічна безпека» логічно увійшла в лексику спеціальної, у тому числі юридичної, літератури, яка дістала не лише інституційне, а й нормативно-правове закріплення в нормативно-правових актах загальнонорегулятивного і охоронного спрямування⁴.

Разом з тим у деяких наукових працях піддають сумніву необхідність виділення зазначеної категорії як самостійної. Як вважає М. Бринчук, відсутні підстави для виділення відносин по забезпеченню екологічної безпеки як окремої групи суспільних відносин, урегульованих екологічним правом, поряд із відносинами щодо використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища⁵.

Втім наведена точка зору є дещо хибною. Екологічна безпека і навколишнє природне середовище — різні еколого-правові явища. Ризик підвищеної екологічної небезпеки зобов'язує еколого-правову науку по-новому оцінювати факти її прояву — від природної стихії до техногенних негативних дій на довкілля і людину. Такі обставини набувають юридичного значення і потребують правового врегулювання відносин щодо забезпечення екологічної безпеки. Зазначені юридичні факти передбачають виникнення специфічних обов'язків держави в частині гарантування безпеки від прояву стихії, а також дій юридичних та фізичних осіб, які здійснюють екологічно небезпечні види діяльності та експлуатують екологічно небезпечні об'єкти.

¹ Андрейцев, В. Право громадян на екологічну безпеку: проблеми конституційно-правового забезпечення / В. Андрейцев // Право України. — 2001. — № 4. — С. 8–11.

² Він же. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу / В. Андрейцев // Право України. — 2001. — № 10. — С. 9–12.

³ Він же. Право громадян на екологічну безпеку: превентивні гарантії реалізації та захисту / В. І. Андрейцев // Право України. — 2001. — № 12. — С. 15–20.

⁴ Він же. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. — К., 2002. — С. 12.

⁵ Бринчук, М. М. О понятийном аппарате экологического права / М. М. Бринчук // Государство и право. — 1998. — № 9. — С. 25.

Наведене підтверджує необхідність використання та застосування в екологічному законодавстві терміна «екологічна безпека» для позначення відповідного стану екологічних суспільних відносин.

У юридичній літературі зазначається, що для характеристики діяльності суб'єктів, які наділені владними повноваженнями, паралельно використовуються терміни (слово-сполучення) «управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища», «регулювання екологічного користування і охорони навколишнього середовища», «управління в галузі екології», «управління навколишнім середовищем», «екологічне управління» тощо ¹.

Комплексний інститут екологічного законодавства, який охоплює своїм регулюванням суспільні відносини, пов'язані з діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування у сфері природокористування та охорони довкілля, не лише в юридичній літературі, а також у законодавстві має різні найменування. Так, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» розділ IV має назву «Повноваження органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища». Земельний кодекс України містить розділ «Управління в галузі використання і охорони земель»; Водний кодекс — розділ «Державне управління і контроль у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів»; Лісовий кодекс — розділ «Державне управління і державний контроль у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів»; Закон України «Про тваринний світ» — розділ «Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу та їх повноваження»; Закон України «Про природно-заповідний фонд України» — розділ «Управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду».

У юридичній літературі також відсутнє єдине визначення діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування у сфері природо-

¹ Див.: Зуєв, В. А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Зуєв. — Х., 2003. — С. 8.

користування та охорони довкілля. Різноманіття термінології, яка визначає таку діяльність, надзвичайно велике: управління в галузі екології¹, управління охороною навколишнього природного середовища і природокористуванням; управління природокористуванням² і охороною навколишнього середовища³; управління в галузі охорони навколишнього природного середовища⁴; управління в галузі використання і охорони природних ресурсів⁵; управління природокористуванням та охороною довкілля⁶; екологічне управління⁷.

На думку В. Зуєва, термін «екологічне управління» органічно вбирає в себе всі складові елементи і об'єкти владного впливу: охорону навколишнього природного середовища, природокористування, забезпечення екологічної безпеки. Він є формою спрощення, адаптування і розвитку вже існуючих термінів для забезпечення потреб не тільки правників, а й інших науковців, і вже знаходить своє місце у правотворчій діяльності та працях вчених⁸. З цією думкою можливо погодитися за умови відсутності аргументів на користь інших термінологічних визначень та єдиного законодавчого застосування відповідної термінології. Тож питання залишається дискусійним та невизначеним.

¹ Див.: Гетьман, А. П. Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. П. Гетьман. – Х., 1995. – С. 8; Андрейцев, В. І. Екологічне право : курс лекцій : навч. посіб. для юрид. ф-тів / В. І. Андрейцев. – К., 1996. – С. 135.

² Див.: Гусев, Р. К. Экологическое право : учеб. пособие / Р. К. Гусев. – М., 2001. – С. 26.

³ Див.: Брынчук, М. М. Экологическое право (право окружающей среды) : учебник / М. М. Брынчук. – М., 1998. – С. 220; Смирнова, Н. Н. Экологическое право : Конспект лекций / Н. Н. Смирнова. – СПб., 2000. – С. 43.

⁴ Экологическое право Украины : курс лекций / под ред. И. И. Каракаша. – Одесса, 2001. – С. 122.

⁵ Див.: Вовк, Ю. А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей природной среды : учеб. пособие : общ. ч. / Ю. А. Вовк. – Х., 1986. – С. 81.

⁶ Екологічне право : підручник / за ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. – Х., 2001. – С. 42.

⁷ Див.: Боголюбов, С. А. Экологическое право : учеб. для вузов / С. А. Боголюбов. – М., 1999. – С. 170.

⁸ Див.: Зуєв, В. А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Зуєв. – Х., 2003. – С. 8.

Останнім часом у літературних джерелах з'явилося багато й інших термінів та визначень (словосполучень), навколо яких точиться жвава дискусія щодо їх тлумачення і застосування. Значна кількість цих термінів застосовується в нормативно-правових актах екологічного законодавства України або нормативних актах міжнародного права щодо навколишнього природного середовища. Зокрема, досліджується поняття «екологічно значущі рішення» з точки зору науки, національного та міжнародного законодавства¹; «природно-рослинне (флористичне) право» в аспекті становлення та розвитку відповідної підгалузі екологічного права²; «регіональний екологічний контроль» як різновид контролю за використанням природних ресурсів та охороною навколишнього середовища, що здійснюється в межах адміністративно-територіальних одиниць або природно-географічних регіонів України³.

Розширюється й обсяг підгалузевої екологічної термінології. При цьому слід зазначити, що новелою екологічного законодавства сьогодні є те, що в тексті законів, які приймаються, наводиться зміст використовуваних у них термінів, що виключає можливість їх суб'єктивного тлумачення. Уперше це було використано у Водному кодексі України, прийнятому 6 червня 1995 р. У статті 1 цього Кодексу вживаються такі терміни: «басейн водний», «б'єф», «болото», «вода дренажна», «вода лляльна», «водогосподарський баланс», «водозабір», «водоносний горизонт», «межень», «озеро», «ставок», «рибогосподарський водний об'єкт», «уріз води» та деякі інші. На жаль, інші кодекси та закони, які приймалися перед ВК України (ЗК України, ЛК України, Кодекс про надра України, закони «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд», «Про екологічну експертизу» та ін.) не наводять змісту термінів. Інші

¹ Див.: Шакирова О. Д. Экологически значимые решения: термины и определения / О. Д. Шакирова // Экологическое право России на рубеже XXI века / под ред. А. К. Голиченкова. – М., 2000. – С. 84.

² Див.: Соколова, А. К. К вопросу о природно-растительном (флористическом) праве / А. К. Соколова // Конституція України – основа модернізації держави та суспільства : матеріали наук. конф. – Х., 2001. – С. 464–466.

³ Див.: Здоровко, А. М. Правові питання регіонального екологічного контролю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. М. Здоровко. – Х., 2003. – С. 3–4.

закони та кодекси екологічної спрямованості, що були прийняті після 1995 р., містять у відповідних статтях визначення термінології, що використовуються в їх тексті. Наприклад, закони України від 14 січня 2000 р. «Про меліорацію земель» та від 9 квітня 1999 р. «Про рослинний світ» визначають усі терміни: «меліорація земель», «меліоративні заходи», «меліоровані землі», «моніторинг зрошуваних та осушуваних земель», «рослинний світ», «дикорослі рослини», «природні рослинні угруповання», «акліматизація», «об'єкти рослинного світу», «природні рослинні ресурси», «інтродукція» та ін.

Застосування у відповідних природоресурсових законах та кодексах екологічної спрямованості термінологічних визначень є виправданим і вкрай актуальним. Саме за їх допомогою можливі: усунення спірних питань та суперечностей між положеннями різних законів; адаптація суспільства до нового законодавства; визначення мети, якої прагне законодавець; надання громадянам правової забезпеченості.

Вирішення проблеми термінології в екологічному законодавстві вбачається в її уніфікації. Йдеться про необхідність досягнення єдності юридичної термінології, її однозначності, усунення зайвої синонімії, суперечностей та розбіжностей у визначенні та написанні термінів. Результатом такої уніфікації має стати система впорядкованої, однакової, належно оформленої термінології, що може застосовуватися в нормативно-правових актах екологічного законодавства України.

Важливим напрямом такої роботи повинні стати розробка та створення реєстрів термінів екологічного законодавства України. Зазначені реєстри мають будуватися за предметно-підгалузевим принципом, тобто кожний реєстр повинен охоплювати термінологію відповідної сукупності суспільних відносин. Критерій поділу останніх може залежати від багатьох чинників, а тому попередньо має бути визначений.

Видається за необхідне продовжити започатковану в законодавстві традицію визначення та тлумачення в початкових статтях законів та кодексів екологічної спрямованості термінів, що використовуються в текстах цих нормативно-правових актів. Слід також додатково уточнювати значенні межі термінів та стійких словосполучень, якщо в інших нормах вони не відповідають вимогам однозначності.